

יכול להורגו, אך לאחר שכבר הדליק, הגם שהאש מתפשטת והולכת לכיוון העבד, שוב אי אפשר לכל אדם להורגו שהרי אין במיתתו הצלה לעבד. ואם כן מקשה הגמרא, בשלמא לר' יוחנן הסובר 'משום חציו', חיוב התשלומין חל בשעת הדלקתו [וכדברי הנמו"י הג"ל שלר' יוחנן, במעשה הראשון נגמר כל חיובו] ובאותה שעה הרי היה 'רודף' ונפטר מכל חיובי הממון, אלא לריש לקיש, גם אם על אותה שעה שהצית היה פטור מממון, הלא יש לחייבו בכל שעה ושעה שהאש שורפת, ועל אותה שעה שוב אינו רודף. ותרצו שהצית בגופו של עבד, פירוש שבזמן שריפת הגדיש היה מצית בעבד, שעל אותה שעה נפטר משום 'קלב"מ'. [אלא שלשון הרשב"א 'דנשרף הגדיש קודם שמת העבד' משמע לכאורה אף לאחר שגמר מעשהו, וזה צ"ע הלא עתה כבר אינו רודף. וצ"ל דמיירי באופן שיכול למנוע את מותו והוא מונע, דשפיר הוי רודף].

ויתיישב לפי זה מה ששאלו להלן 'וכי מאחר דמאן דאית ליה משום חציו אית ליה נמי משום ממונו מאי ביניהו' ותרצו לחייבו בד' דברים, ומדוע לא תרצו בפשטות דאיכא ביניהו דין קם ליה בדבריה מיניה שעסקנו בזה עתה [ובשלמא כלב שנטל חררה, או גמל הטעון פשתן, לא אמרו, כי מלשון ר' יוחנן משמע 'אשו' ולא אש דבהמתו, אבל נפ"מ של הריגה קשה. וע"ש ברש"י ותוס']. אך לפי האמור ניהא, שלמסקנא שלר"י חייב משום ממונו, שוב אין קלב"מ גם לשיטתו, כי הרי גם אם פטרנוהו על זמן הדלקתו, הלא מתחייב גם על זמן שריפת הגדיש, כשורו המזיק. ודוק בלשון הרשב"א שם, שגם הוא הקשה כשאר הראשונים אלא שהשמיט נפ"מ דמיתה, ע"ש. כי לשיטתו אכן אין נפקותא למסקנא בין ר"י לר"ל בענין זה. שו"ר שעיקרי הדברים נמצאים באחיעזר ח"א יט, ב ואילך. והאריך והרחיב רבות בענין זה.

עוד על עניני 'אשו משום חציו' וכחו' בניזוקין, ברציחה ובאיסורי שבת ע"ע: חדושי הגר"ח על הרמב"ם שכנים יא, א; חדושי הגר"י; חלקת יואב חו"מ ז; חזון איש ב"ק ב; משנת ראשונים ח"ג בבירורי הלכות ה; בית ישי עח. ועל שיטת הרמב"ם בפטור 'טמון' למאן דאמר אשו משום חציו – ע' דבר נחמד בשו"ת מנחת יצחק ח"ד סוס"י כו.

דף כג

'זליחייב נמי בעל גחלת?' – שהולכת הכלב הרי היא כרוח מצויה, כי כן דרכו ליטול חררה, והיה לו לבעל הגחלת לשמור גחלתו ממנו (שיטה מקובצת, מהרא"ש).

הקשה שם, מדוע הוצרך רש"י לומר דלכו"ע חייב משום ממונו. ולכאורה נראה שלדעת רש"י אין שייך לחייב משום חציו אלא ברוח מצויה ממש ולא בבע"ח, שבוה אין הנזק מתייחס לאדם שהדליק את האש אלא לבע"ח ששרף, כשאר בע"ח שלא שמר שאין נזקם מיוחס לאדם. ולכן אילו לא סבר 'משום ממונו', היה פטור כשכלב שאינו שלו הויק באשו.

'זאת אומרת, סתם דלתות חתורות הן אצל כלב' – מפני שהכלב רעב ודרכו לחתר ולחפש אחר מאכלו. הלכך שמירתו אינה אלא בקשירה (ראב"ד).

הקשו הראשונים: אם סתם דלתות חתורות, חוזרת השאלה הראשונה למקומה שיתחייב גם בעל הגחלת? ותרצו בתוספות: כיון ששמר על גחלתו 'כדנטרי אינשי' (= כדרך שמירה רגילה שנוהגים האנשים) – לא הטריחוהו חכמים יותר ופטור.

יש להוכיח שסברא זו שנויה במחלוקת הראשונים (ע' תוס' ב"מ צג: ד"ה איבעי, ובשטמ"ק ובנמו"י שם), ויש סוברים שכל שמירה שאינה מספקת דיה, אף שכך דרכם של בני אדם – אינה סיבה לפטור את המזיק. ואכן הראב"ד (וע' נמו"י בשם הרמ"ה) הסביר באופן אחר: יש לחלק בין אש לשן-ורגל; באש הקילה התורה בשמירתה יותר מבשן ורגל, שאינו חייב אלא כשקורא אני בו 'המבעיר את הבערה'. ולכן בעל הגחלת פטור הגם שסתם דלתות חתורות אצל כלב, ובעל הכלב חייב מדין 'שן'.

בטעמו של דבר יש לבאר, לפי שאש במקומה איננה בגדר 'מזיק' כלל, בניגוד לשון. וכיון שחתירת דלתות ע"י הכלב אינה מצויה כל כך (כ'רוח מצויה') אלא שעלול לקרות כן לעתים, לא חייבה תורה באופן כזה אלא אם כבר חל שם 'מזיק' על הממון (חדושי הגרנ"ט קכב. ע"ש שביסס יסוד זה. על עיקר סברה זו שצריכים חלות שם 'מזיק' בחיוב נזקי ממון – ע"ע ברכת שמואל ו; בית ישי עה; אילת השחר, ועוד).

ולא תירוצי הראשונים, היה מקום לומר שאמנם שכיח הדבר שהכלב יחתור אך לא שכיח שיתחור ויכנס וגם יטול חררה וידליק בה. ולכן בעל החררה אין לו לחוש לצרוף המקרים הללו, אבל בעל הכלב פושע מצד עצם החתירה והכניסה לחצר. ונראה שהראשונים נמנעו מלומר כן, כי אז גם בעל הכלב היה פטור על הגדיש, שלגביו הוא אונס הגם שתחילתו בפשיעה לגבי החררה.

'תפשוט דפי פרה כחצר הניזוק דמי... דאיבעיא להו: פי פרה כחצר הניזוק דמי או כחצר המזיק דמי? – ואי אמרת כחצר המזיק דמי, שן דחייב רחמנא היכי משכחת לה? אמר רב מרי בריה דרב כהנא כגון שנתחככה בכותל להנאתה...'. ע' בתוספות ובראב"ד ורשב"א – שתי שיטות בבאור הסוגיא. וע"ע

הסבר נוסף יש בתשובת רדב"ז (מובאת בשטמ"ק); שורש השאלה הנידונה היא עד כמה מוטלת אחריות הנוק על הניזק, שהרי גם הוא היה לו לשמור נכסיו שלא יינזקו. והלכך, במקום ששמר על ביתו או שדותיו כראוי, פשיטא שאין יכול המזיק לטעון 'מאי בעי רפתך בפומא דכלבאי' שהרי הוא בלבד הפושע בגרימת הנוק. הספק אינו אלא כשהניזק שמר את רשותו שמירה פחותה ונכנסה הבהמה ואכלה פירותיו, שכאן יש מקום לטענת המזיק, כיון שגם אתה גרמת לנזקך ולא שמרת על פירותיך כראוי שלא ייכנסו לפי פרת, שהוא כרשותי, אי אתה רשאי לתובעני. או שמא אין הפרה נחשבת כרשות המזיק, ואין לבוא בטענה זו.

וברור לפי זה שאין להוכיח מכל המשניות המחייבות בנזקי שן – לפי שיש להעמידן באופן שהניזק שמר כראוי על פירותיו. אלא שאלת הגמרא מפשט המקרא ובער בשדה אחר שסתמו מדבר באופן הרגיל של שדות שאין להן דלתים ובריה, על כן מקשה היכי משכחת לה? ותיירך שאכן כשהשדה אינה נעולה כראוי לא חייב הכתוב אלא באופנים מסויימים, כגון שף צלמי ופסעי פסועי (ונקט שתי דוגמאות של התולדות שהוזכרו; נתחככה בכותל וטנפה פירות כמוש"כ רש"י). אולם ודאי פשטיה דקרא מתקיים באכילה רגילה ובאופן שהשדה שמורה היטב.

ופשטו ספק זה מסוגית 'כלב שנטל חררה' שאמרו סתם דלתות חתורות אצל כלב, נמצא שבעל הגחלת לא שמר כראוי על גחלתו, ואפילו הכי מחייבים את בעל הכלב על החררה. ומוכח שאין לבוא בטענת 'רפתא בפומי...' בגלל חוסר שמירתו של זה.

וראה לנצי"ב במרומי שדה, דרך אחרת בפירוש הגמרא עפ"י פשטות דברי רש"י. וע"ע תורת חיים.

(ע"ב) 'אמר ליה אמאי איזיל, דאי איזילנא אמרי לי לגדור מר גדירא בארעיה. ואי גדר, שן דחייב רחמנא היכי משכחת לה...'. נחלקו הראשונים ז"ל; יש אומרים (עתוס' ורי"ף) שטענת אביי היתה לדיחוי בעלמא, ויש סוברים שטענת אמת היא והלכה כמותו (רבנו חננאל). ומודה אביי בעיר – שחייב, שאין אדם יכול לנעול דלתות ביתו כל היום, אבל בצאת הבהמות לשדה אין הרועה יכול לשמור את כולן שלא יכנסו לשדות אחרים, הלכך צריך כל אדם לגדור שדהו. וזהו ששאלו שן דחייב רחמנא היכי משכחת לה – פירוש, שן הכתובה בפסוק, ובער בשדה אחר' (הרא"ש).

'מתרינן במרייהו תרי ותלתא זמנין. רש"י כתב 'אפילו ברשות הרבים' (ומדברי התוס' משתמע שהולקים על כך). ומבואר שלשיטת רש"י אין לאדם רשות שתאכל בהמתו ברשות הרבים פירות של אחר. ובשיטה מקובצת (לעיל כ: ד"ה הא) מבואר שיש רשות בדבר. ובברכת שמואל (ב) כתב שאין אפילו איסור בידי שמים על אכילת בהמה ברשות הרבים (עפ"י אילת השחר. וע"ע בחידושי הר צבי לעיל כא: ולהלן כט.).

'תיב אמסחתא וקבל זונך'. כלומר שוחטים אותן שחיטה כשרה, ומודיעים לבעלים שיבוא למכרן (עפ"י רמב"ם נזקי ממון ה,א ומאירי; תו"ח).

דף כד

'ריחק נגיחותיו חייב – קירב לא כל שכן. אמרו ליה: זבה תוכיח...'. בספר פני יהושע הסביר שבסברא זו עצמה נחלקו רבי מאיר ורבי יהודה; לדעת רבי יהודה יותר יש לעשותו מועד בשלשה ימים מאשר ביום אחד. ולר' מאיר – להפך.

[וכתב הרש"ש: גם לרבי יהודה כשנגח ג' פעמים ביום אחד הרי הוא מועד לאותו יום. כן דקדק מהנמו"י להלן פ"ד. ויש להסתפק כשנגח ג"פ ביומים – האם מועד לאותם יומים, או שמא תולים כל יום במקרה. וכן מסתבר, שהרי אם נגח שלש פעמים ביום אחד, לא נעשה מועד ליום המחרת, ומשמע אף אם נגח פעמיים ביום השני לא ישלם אלא חצי נזק. וא"כ ודאי ה"ה כשנגח שתי פעמים בראשון ופעם בשני, לא ישלם נזק שלם בנגיחה הרביעית.

ונראה פשוט שזה רק למ"ד 'ליעודי תורא', אך למ"ד 'ליעודי גברא' אין יום ההעדאה מעלה ומוריד להיותו מועד באותו יום]. ושאלו לרבי מאיר מדין הזבה, שנעשית מוחזקת בריחוק ולא בצפיפות. ודחה ר"מ ששם ישנו מיעוט מיוחד מ'זואת', ואין הטעם משום שמוחזקת לראות אלא גזרת הכתוב היא (ע' תוס' ורשב"א).

מובא בירושלמי (פ"ק תענית, וכן נפסק באו"ח קיד) שהמסופק אם הזכיר בתפילתו 'מוריד הגשם' – עד שלשים יום מאז שהתחילו לומר, הרי הוא בחזקת הרגלו הקודם. לאחר שלשים – כבר הורגל לשינוי.